

K některým výsledkům archeologického výzkumu Novoměstské radnice v Praze

MICHAL TRYML

Příprava generální rekonstrukce a rehabilitace Novoměstské radnice dala podnět ke komplexnímu archeologickému výzkumu celého objektu. Tato zpráva je stručným zhodnocením výsledků výzkumu, především pak jeho poslední fáze,¹ která proběhla v několika krátkodobých etapách v letech 1976 až 1980.

Před započítím výzkumu jsme si vytyčili následující úkoly:

1. Ověřit, zda se ve zdivu nebo pod podlahou nynějšího objektu nezachovaly alespoň fragmenty radnice z druhé poloviny 14. století, o které se sice zmiňují kusé zprávy písemných pramenů,² ale jejíž podoba byla pozdějšími přestavbami zcela setřena.

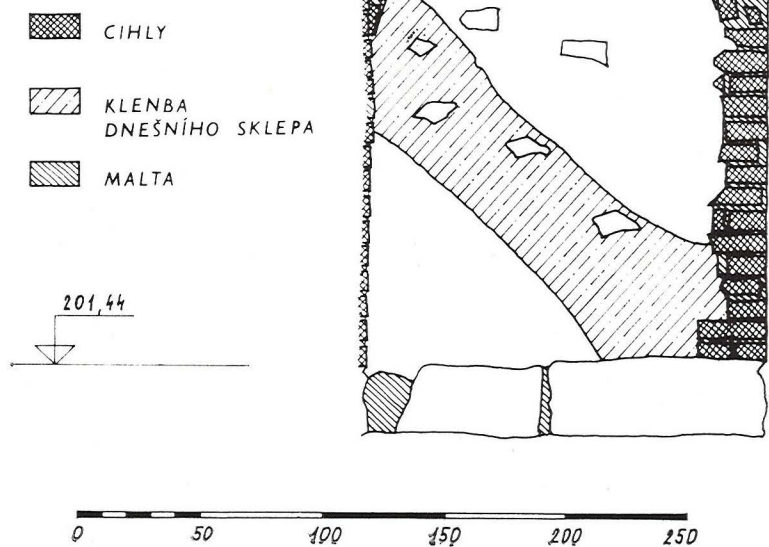
2. Přispět k rozlišení jednotlivých stavebních etap dnes stojící stavby a přispět tak k poznání její složité stavební historie.

3. Ověřit nebo vyloučit možnost případného osídlení lokality z doby před založením Nového Města Karlem IV.

V areálu Novoměstské radnice v letech 1976–1980 jsme položili 19 sond, které v podstatě rovnoměrně pokryly celý objekt. Největší zájem jsme pochopitelně soustředili na předpokládané jádro objektu, tzn. na křídlo do Karlova náměstí a Vodičkovy ulice. Rozmístění sond jsme konzultovali s projektanty přestavby (Státní ústav pro rekonstrukci památkových měst a objektů), kteří tak mohli jejich výsledků okamžitě využít i pro potřeby projekce. Část sond byla po vykopání vyhodnocena i z hlediska inženýrské geologie, aby mohly být staticky vyhodnoceny základové poměry stavby. Na příkladu Novoměstské radnice se tak znovu ukázalo, že pokud je archeologický výzkum prováděn při rekonstrukcích objektu v dostatečném předstihu a ve spolupráci se všemi zainteresovanými složkami, mohou být jeho výsledky všestranně využity. Důležitá je i skutečnost, že v takových případech nedochází ani k časovým ztrátám, ani k duplicitě prací – například při kopání statických a archeologických sond.

Rozmístění sond bylo ovšem limitováno i nutností přizpůsobit se provozním faktorům stavby. Z toho důvodu zůstala neprokopána většina plochy nádvoří a mázhausu, nepodsklepená místnost severně od mázhausu a bezprostřední okolí radnice směrem do Karlova náměstí. Jak uvidíme dále, sondy v některých z těchto míst bude ještě nutno alespoň v omezeném rozsahu provést, má-li být výzkum doveden do konce.

V krátkém informativním článku není možné popsat a dokumentovat nálezy ze všech sond v plném rozsahu, omezíme se proto na výsledky výzkumu v jižním a východním křídle, které mají vztah k nejstarším dějinám lokality.

V přízemí věže jsme položili celkem tři sondy. Situace zde nebyla pro výzkum příliš příznivá, úroveň prostoru byla při předchozích pracích snížena, a proto jsme nemohli stratigrafii terénu poznat v celém rozsahu.

Přízemí nynější věže je zaklenuto křížovou hřebínkovou klenbou, nesenou mohutným středovým pilířem. Prostor věže byl rozdělen vloženými zídkami zhruba na čtvrtiny. Ve směru Z-V se táhl mohutný blok zdiva tvořený dvěma obloukovitými pasy, mezi nimiž je spojovací pilíř. K západnímu a východnímu obvodovému zdivu podvěží jsou tyto pasy jednoduše přizděny. Oba jsou z lomového zdiva, přičemž jen jejich nejhořejší vrstva je zděná, spodní část je litá nebo házená do předem vykopané jámy. Základovou spáru spojovacího pilíře obou oblouků pod středovým pilířem podvěží jsme zachytili v hloubce 190 cm od povrchu zdiva. Kolmo k tomuto bloku byly přizděny dvě užší zídky méně kvalitně provedené a pouze 45 cm vysoké. Předělily zhruba na polovinu prostor mezi středovým pilířem a příslušnou obvodovou zdí.

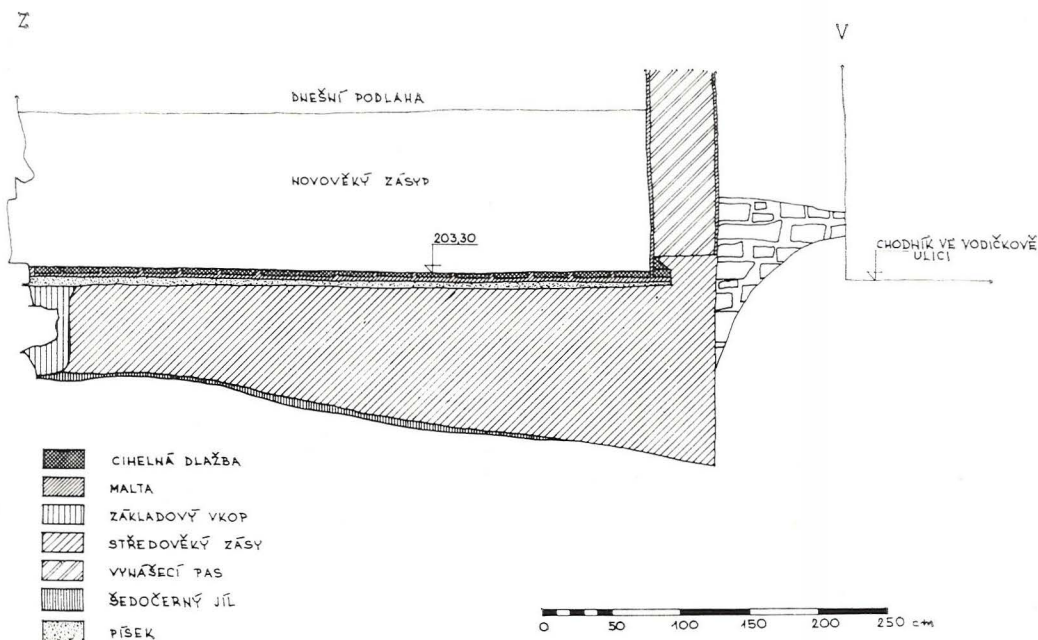
Po odkrytí základového zdiva věže se ukázalo, že u jižní a východní stěny pokračuje nadzemní zdivo průběžně dolů, mírně zašikmené dovnitř. Ve zdivu nebylo patrné žádné základové rozšíření. To jsme naopak našli při severní obvodové zdi podvěží v hloubce 65 cm od soudobé podlahy, na úrovni 204,31–204,37 m n. m. I do něho částečně zasahovalo sklepní okénko, prolomené v západní části severní stěny. V další fázi výstavby bylo zúženo cihlami až na úzký průduch a zaniklo potom při zvyšování podlahy podvěžního prostoru.

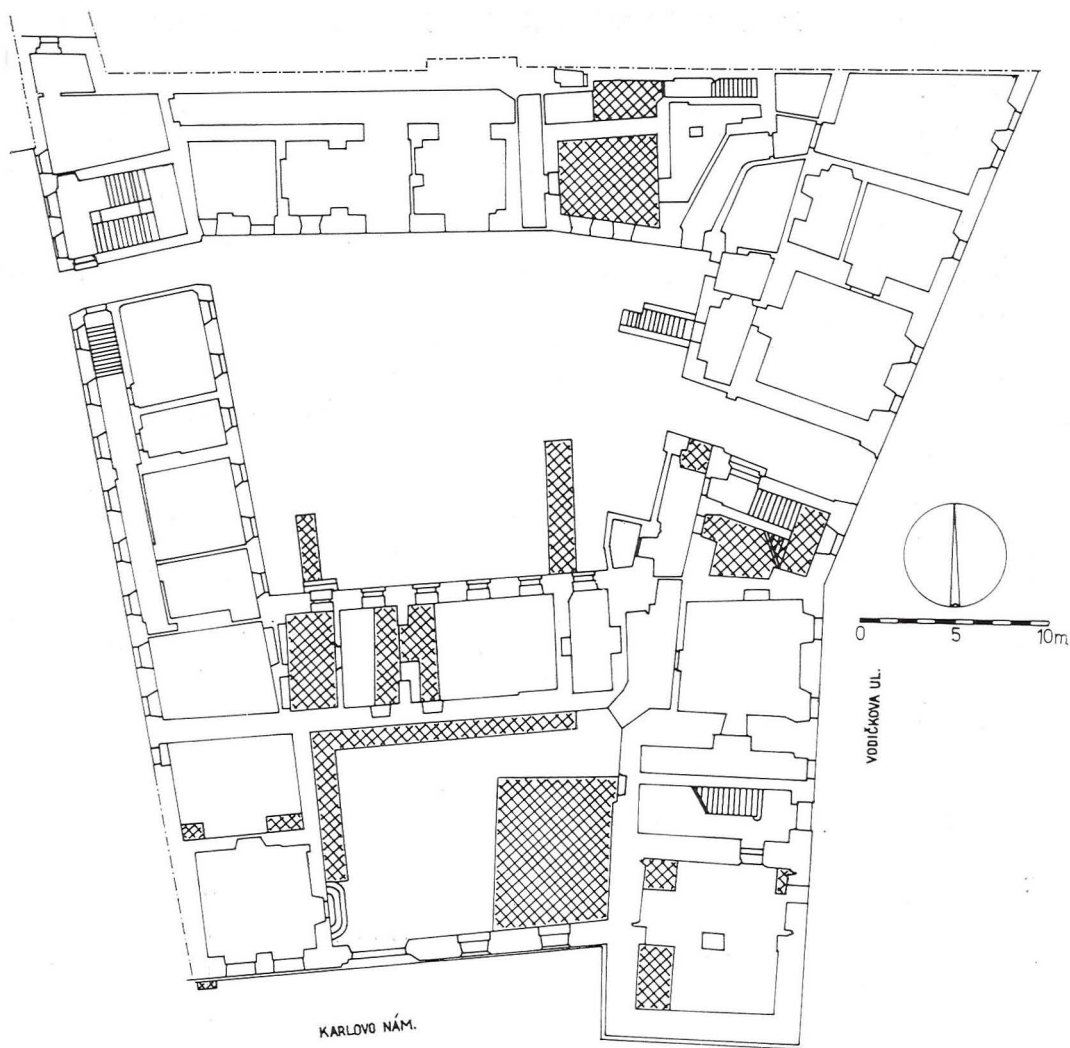
Sondami položenými u portálů průjezdu jsme v obou případech zachytili překvapivě mohutné základové zdivo zazdívky. Zdivo má rozšířený základ. Základovou spáru západní zazdívky jsme zjistili na kótě 202,84. Zazdívka obou portálů je provedena neobyčejně důkladně a činí dojem, že nejde o pouhé uzavření otvorů, ale že má současně plnit i statickou funkci. V této souvislosti je zajímavé, že pod prahy obou portálů nebyly nalezeny substrukce, které se u vysoké zástavby zpravidla vyskytují. Je ovšem možné, že byly zcela zničeny, nebo překryty při stavbě zazdívek.

Na jižní straně obou průjezdů se dochovaly patky. Od zazdívky průjezdů byly odděleny spárou. V obou případech je tvořily dva velké opracované pískovcové kvádry položené na sobě, přičemž horní byl opracován do tvaru patníku – nárazníku. Severní patky obou průjezdů byly zničeny základovým rozšířením severní zdi.

Nejstarší bezpečně zjištěnou užitkovou úroveň celého prostoru jsme odkryli na kótě 293,90–294,00. Šlo o 10–12 cm silnou vrstvu drobných oblázkových valounů, spojených pevným šedým pískem. V jižní sondě se skládala ze dvou bezpečně rozlišitelných vrstev (vysprávka?), což by svědčilo o delší době používání. Úroveň této valounkové vrstvy je potvrzena i nálezem a niveletou jižních patníků obou vjezdů. Rovněž úroveň severního patníku západního portálu vjezdu do mázhausu souhlasí s tímto zjištěním. Na povrchu valounkové vrstvy nebyly zjištěny otisky způsobené intenzivním provozem, jak je známe z jiných odkrytých středověkých komunikací. Potíže s jejím časovým určením jsou způsobeny nedostatkem

Místnost pod schodištěm – řez západ-východ

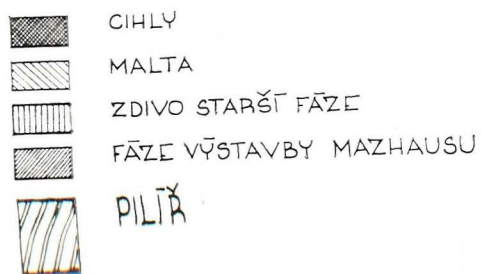
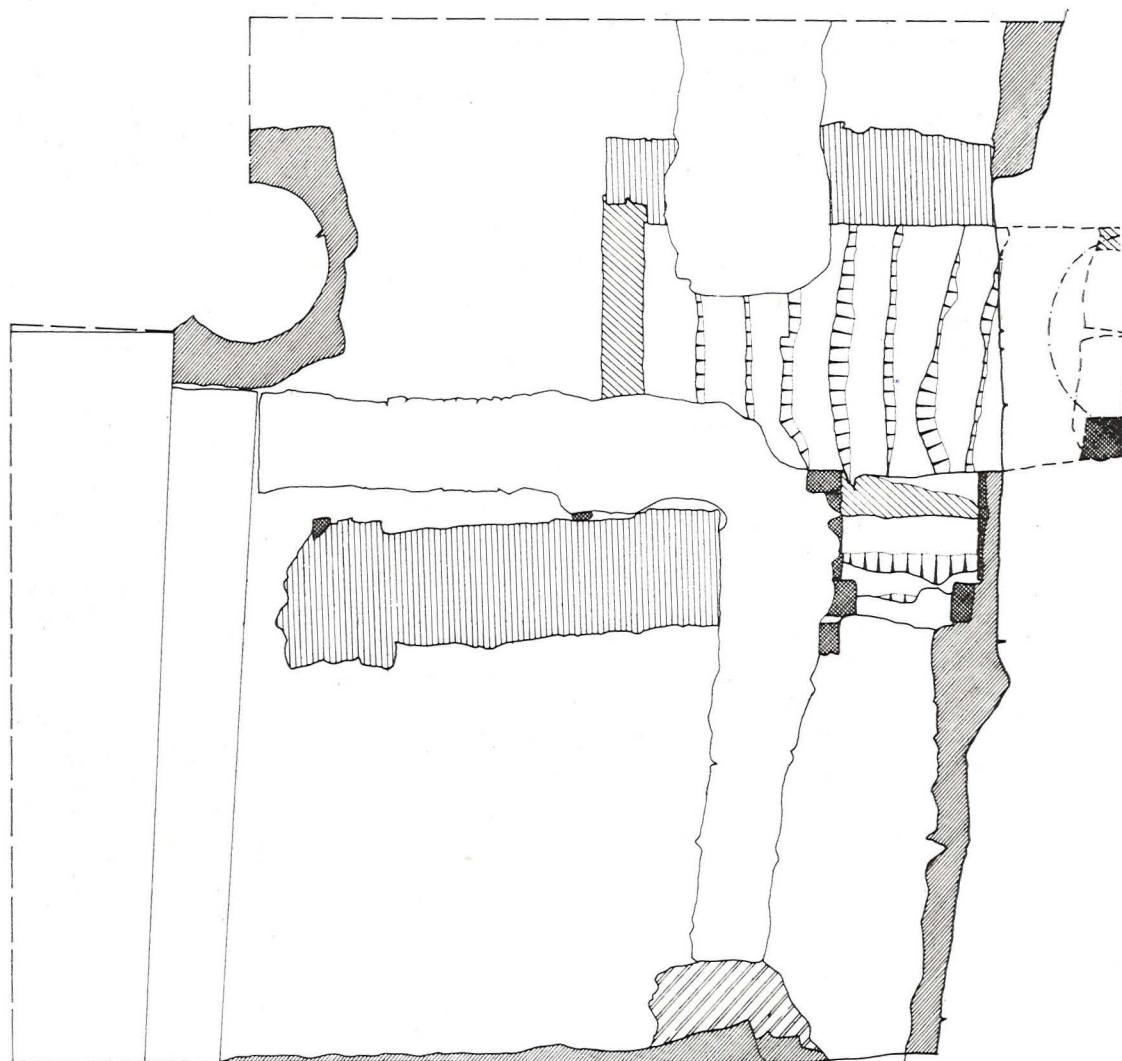

Schematický plán sond z let 1976–1980

datovatelných nálezů; několik drobných střepů keramiky lze pouze rámcově zařadit do 14. století.

Další výraznou úroveň, reprezentovanou propálenou jílovitou vrstvou, jsme zachytili zhruba o 30 cm výše. Tato vrstva byla tvrdá, kompaktní a také bezpochyby tvořila po určitou dobu povrch terénu. Svědčí pro to i nález skupiny keramických zlomků na jejím povrchu. Zlomky pocházejí z jedné nádoby – mísy a lze je rámcově zařadit do počátku 15. století.³ Tato mazanice podlaha přestala sloužit v době, kdy došlo k zazdívce obou portálů, neboť je jejich zazdívkou porušena.

Půdorysný plán nálezů v jihovýchodním rohu mázhausu

0 30 100 150 200 250 cm

Velmi závažné je zjištění základového vkopu severní zdi věže,⁴ který na jednom místě porušuje valounkovou úroveň průjezdu, což znamená, že tato zeď byla postavena až v době, kdy průjezd již ztratil svou funkci. Tím se potvrzují názory,⁵ že k výstavbě věže kolem poloviny 15. století bylo využito zdivo starší nevěžové stavby, která pravděpodobně pokračovala dále k severu. Potvrzují to i poměrně mělce založené základy věže bez výrazného základového rozšíření i menší síla severní obvodové zdi. Nepřímým důkazem jsou časté historické zprávy⁶ o statických obtížích s věží i mohutnost základového zdiva zazdívek průjezdu stejně tak, jako výrazné rozšíření základů severní obvodové zdi. Rovněž středový pilíř nesoucí klenbu pod věží je zřejmě ze statických důvodů opřen o široký zděný pas se dvěma vynášecími oblouky vloženými do tělesa věže.

Výsledky archeologického výzkumu v přízemí věže Novoměstské radnice otvírají řadu dalších otázek. Mezi nejzávažnější náleží zjištění rozsahu a charakteru objektu, jehož zdiva bylo využito při stavbě věže, vztah tohoto objektu k ostatní okolní zástavbě a vyjasnění funkce průjezdu.

V mážhausu dnešní budovy radnice jsme položili tři sondy. Nejdůležitější objev jsme učinili v největší sondě, umístěné v jihovýchodním rohu místnosti. Výkopové práce zde postupně odhalily portál se schodištěm, osvětlovacím okénkem a přiléhající zdí starší zástavby.

Práh portálu, tvořený dvěma velkými opracovanými pískovcovými kameny, má niveletu 201,44. Ostění je provedeno z cihel, jejichž průměrný rozměr je $8 \times 14 \times 26$ cm. Jak stěny, tak polokruhovitý záklenek portálu se nedochovaly v původní podobě, stěny jsou olámané, v klenbě chybí pravděpodobně jedna řada cihel. Dochovaná vnitřní šířka portálu je 128 cm, výška ve vrcholu klenby 198 cm. Na ostění nejsou patrné stopy po závěsech. Čelo portálu je zasunuto asi 50 cm pod líc východní obvodové zdi dnešního mážhausu. Od něho stoupá směrem na západ schodiště tvořené osmi schody, jejichž konstrukce se částečně dochovala. Byly vykopány do šterkopísku a hlinitých písků tzv. vltavské terasy a jejich čela byla zpevněna na šířku postavenými fošnami. Otvory a žlábků pro uchycení fošen jsou dodnes dobře čitelné. Pokud můžeme usuzovat z jejich rozměrů, fošny byly 25–30 cm široké a 4–6 cm silné. Plocha nejvyššího schodu, na němž ležela ještě navíc vrstva malty, je 72 cm pod dnešní podlahou, na úrovni 203,45. Je pravděpodobné, že malta zde tvořila podklad pro uložení kamenů, které zpevňovaly hranu schodu.

Severní stěnu schodiště tvořila 60 cm silná zeď z lomového kamene. V rozích bylo k její konstrukci použito cihel. Na úrovni nejvyššího schodu tvoří pravoúhlý ústupek, který nepochybně souvisí s konstrukcí v místě vyústění schodiště.

V jižní stěně schodiště byl proražen otvor, jehož dno schodovitě stoupá k jihu. I když je dostatečně široký – jeho vnitřní světlost činí 96 cm – nemohl sloužit ke komunikaci. Jednak ústí přímo, bez podesty, na schodiště a i výška jeho nejnižšího místa od prostředního schodu pod ním je příliš velká. Toto okénko mělo tedy bezpochyby osvětlovací a větrací funkci. Bylo vystavěno z týchž cihel jako schodiště. Jeho ostění je rovné, přibližně ve dvou třetinách délky směrem ven je zúženo protilehlými pravoúhlými ústupky. Horní vyústění okénka je bohužel rozbito pozdějšími úpravami, nemůžeme proto určit úroveň, do které původně ústilo.

Novoměstská radnice – část portálu objeveného pod východní zdi mázhausu – pohled od západu

Je zajímavé, že se nám nepodařilo objevit dlažbu prostoru, do kterého vystupovaly schody od portálu. Buď nikdy neexistovala, nebo byla v místě sondy zničena novějšími zásahy. Pravděpodobnější je první možnost, protože plocha sondy je dostatečně velká na to, aby na ní zůstal zachován alespoň malý fragment dlažby. Předpokládáme, že podlahu prostoru mohla alespoň po jistou dobu tvořit velmi tvrdá 2–4 cm silná vrstva šedého písku promíšená se zrnky malty. Její povrch měl niveletu 203,50, tzn. o 5 cm vyšší než maltový povrch nejvyššího schodu.

Řekli jsme již, že osvětlovací okno schodiště bylo proraženo do zdi. Pokračování této zdi

Novoměstská radnice – osvětlovací okno schodiště, vlevo část zazdivky z portálu – pohled od severozápadu

jsme zachytili směrem k západu. Její zbytky se nám podařilo odkrýt v délce téměř tří metrů, dál byla až k okraji sondy překopána novodobým zásahem.

Při podrobnějším zkoumání jsme zjistili, že tato zeď se vlastně skládá ze dvou částí, které jsou navzájem provázány a jsou tedy nepochybně dílem jedné stavební etapy. Východní část je 80 cm široká, stavěná technikou litého jádra na světlou maltu s jílem. Zachovaná výška zdi je 45–55 cm, její základovou spáru jsme obnažili na úrovni 203,20–25. Dvě nejspodnější vrstvy byly postaveny z větších kamenů pouze na jílovité pojivo. Ze stratigrafického pozorování situace u jižního líce zdi vyplývá, že pouze tyto dvě řady kamenů tvořily mělký základ zdi, hluboký v těchto místech pouze 20–30 cm. Úroveň terénu po obou stranách zdi byla v době její existence v podstatě shodná na úrovni 203,50. Tyto závěry byly pak potvrzeny i nálezem menší souvislé plochy omítky na jižním líci zdi. Spodní okraj omítky je přesně v úrovni uvažované nivelety terénu.

Západní část popisované zdi je přibližně o 30 cm širší, zeď byla vystavěna z větších kamenů

a jejím pojivem je pouze pevná světlá malta. Byla také zahloubena o 20–30 cm níže do terénu, než její východní část. Toto rozšíření a zpevnění lze pravděpodobně vysvětlit konstrukčními a statickými důvody.

Dalším zajímavým nálezem v této sondě je diagonální základ pilíře (?), který částí plochy vybíhá zpod jižní obvodové zdi mázhausu směrem do místnosti. Jeho funkční a časové zařazení zůstává zatím nejasné.

Sondou položenou v jihovýchodním rohu mázhausu jsme odkryli fragmenty stavby z doby před výstavbou mázhausu v letech 1411–1412. Při výstavbě mázhausu byly portál i okno zazděny, nepochybně ze statických důvodů, a prostor schodiště zasypan. Tomuto datování neodporují ani tvary a výzdoba keramiky nalezené v zásypu schodiště. Sklep byl současně prohlouben a východ z něho vyveden do severovýchodní části mázhausu portálem, prozkoumaným v roce 1969.

Při hodnocení výzkumu této části Novoměstské radnice vyvstává především otázka datování, půdorysné dispozice a funkce objevených fragmentů zdíva.

Novoměstská radnice – zeď ze staršího období, objevená pod podlahou mázhausu – pohled od jihu

Jednodušší je odpověď na první otázku. Nejstarší nalezený keramický materiál nelze v žádném případě datovat příliš blízko k počátku 14. století, spíše velmi rámcově do doby kolem poloviny století.⁷ Protože toto datování nalezených předmětů není v rozporu se zprávami písemných pramenů, je možné přijmout je za daného stavu vědomostí jako prozatímní východisko pro další práci.

Složitější je otázka dispozice. Sonda u severní obvodové zdi mázhausu odkryla pod mělkými základy západního křídla portálu vedoucího do dvora malý úsek základového zdiva starší zdi. Tato zeď, která se zachovala v celkové výšce přibližně 50 cm, byla postavena z křemence na hlinitojílovité pojivo se zrnky malty. Její základovou spáru jsme obnažili na úrovni 202, 90–95. Lze hypoteticky předpokládat, že tento jediný nalezený úsek⁸ může být fragmentem severní obvodové zdi prostoru, do kterého vede schodiště námi objeveného portálu. Otázku další prostorové dispozice musí řešit průzkum plochy mázhausu a jeho bezprostředního okolí.

Sonda položená v prostoru pod hlavním schodištěm měla ověřit, zda cesura mezi severní a jižní skupinou sklepů vznikla navázáním na starší zástavbu, anebo zda vyplynula z dispozice radnice, případně nejsou-li v této části zasypané suterénní prostory. V jihovýchodním rohu byla menší sonda vykopána již v roce 1969, námi položená sonda tentokrát obsáhla celý prostor místnosti.

Pod podlahou jsme vybrali násyp obsahující mj. i fragmenty novověké keramiky. Násyp jednotného charakteru sahal do hloubky 115 cm, kde nasedal na souvislou cihlovou dlažbu. Jednotlivé dlaždice měly rozměry přibližně 4×18×25 cm. Dlažba, která těsně přiléhala ke stěnám zkoumané místnosti, byla uložena ve vrstvě vápenné malty. Pod vrstvou písčitého podkladu malty jsme narazili na další silnou násypovou vrstvu obsahující zlomky stavebního materiálu, zvířecí kosti a úlomky keramiky, kterou lze předběžně datovat do 15. století, pravděpodobně do jeho první poloviny. Z publikovaného řezu jednotlivými kulturními úrovněmi jasně vyplývá, že tato středověká násypová vrstva těsně přiléhá k vnitřní lici východní zdi prostoru, u západní zdi je naopak zřetelně patrný mohutný základový výkop. Pod násypem jsme odkryli vrstvičku černošedého jílu, která přímo nasedala na horizont zahliněných štěrkopísků vltavské terasy, klesající k východu. Tato vrstvička, která nepokrývala celou plochu zkoumaného prostoru, tvořila patrně původní povrch terénu.

Podívejme se nyní na jednotlivé obvodové zdi zkoumaného prostoru. Nejzajímavější nález jsme učinili u jižní stěny. Zjistili jsme, že nynější jižní obvodová zeď radnice se vlastně skládá ze dvou zdí, pocházejících z různých časových etap výstavby.

Starší je 90 cm silná zeď z křemencových kamenů, jejíž východní líc tvoří v těchto místech fasádu budovy do Vodičkovy ulice. Do ní byl proražen dovnitř se rozšiřující větrací a osvětlovací otvor, který ústí 30 cm nad dnešní niveletu chodníku.

Tato starší zeď byla později rozšířena zevnitř přistavěnou 45 cm silnou zdí, která nebyla, alespoň v místě sondy, postavena na plných základech, ale na vynášecím pasu, téměř zakrývající okénko do ulice. Stavba novější zdi časově nepochybně souvisí se zasypáním prostoru navážkou a položením cihlové dlažby.

Jižní stěna zkoumané místnosti je zhruba do úrovně cihlové dlažby dobře lícovaná, pod

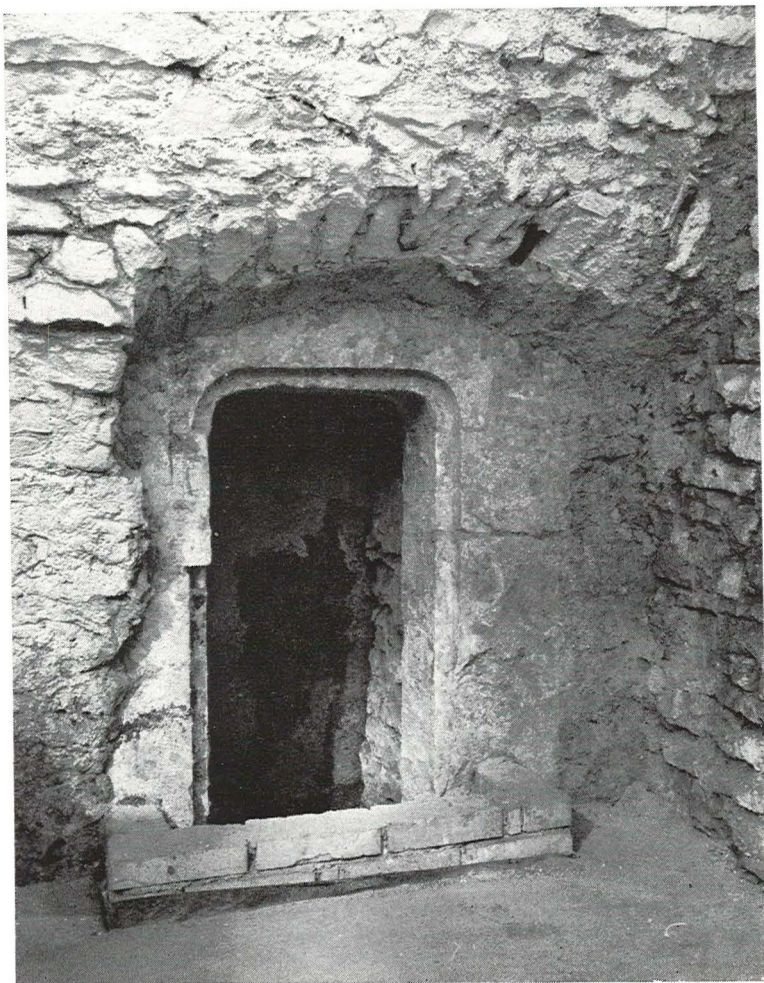

Novoměstská radnice – úsek starší zdi pod základy severní obvodové zdi mázhausu – pohled od jihu

dlažbou ztrácí lícovaný povrch a ve vazbě se projevuje široký vynášecí základový pas. Středověký zásyp prostoru pokračuje pod oblouk pasu, což znamená, že nejde o původní stěnu místnosti. Základové zdivo západní stěny je provedeno z lomového kamene a druhotně použitých pískovcových kvádrů s gotickou profilací a mnohde i s jamkou pro kleštiny. Existence základového vkopu dokazuje, že i toto zdivo je mladší než středověký zásyp prostoru.

Pokusíme-li se shrnout výsledky, které přinesla sonda položená pod hlavním schodištěm Novoměstské radnice, dojdeme k následujícím závěrům.

Mezi severní a jižní skupinou sklepů existoval zahlobený prostor. Dobu jeho vzniku nelze zatím pro nedostatek materiálu určit. Východní zeď tohoto prostoru byla totožná s dnešní lící budovy do Vodičkovy ulice. Celou dispozici zatím neznáme, ale sonda provedená v chodbičce mezi arkádami prokázala, že tak daleko na západ nezasahoval. Jeho západní stěnu

Novoměstská radnice – portál odkrytý v severní skupině sklepů

musíme tedy předpokládat přibližně v místech dnešní západní zdi s tím, že byla při její stavbě zničena, nebo překryta. Otázku rozsahu tohoto zahloubeného prostoru na jih a na sever musí řešit budoucí výzkum. Někdy v průběhu 15. století byla místnost zpola zasypána a na zásyp položena cihlová dlažba. Současně byla zesílena východní stěna radnice a postavena nová západní zeď, nepochybně v souvislosti se stavbou nádvorních arkád a novým výškovým uspořádáním budovy.

V jižní prostře severní skupiny sklepů byla položena sonda už v roce 1969 Karlou Kotíkovou a Hubertem Ječným. V následujícím popisu nálezů vycházím z jejich nálezové zprávy, uložené v archívu stavebně archeologického útvaru Pražského střediska státní památkové péče a ochrany přírody.⁹ Sonda byla položena v jihovýchodním nároží prostoru podél vnější

obvodové zdi. Kromě sondy do podlahy byla odstraněna i zazdívka objevená ve východní stěně sklepa. Odstranění zazdívky otevřelo mělkou lunetu zaklenutou nepravidelným segmentovým, ve středu lomeným pasem. V levé polovině čelní stěny je asymetricky umístěn portálek s rovným nadpražím a zaoblenými rohy. Opukové ostění portálku je profilováno zapuštěnou páskou. Levé ostění při přezděné patce klenby sklepa je porušeno. Zděné ostění průchodu navazující na portálek je provedeno z opukových kamenů, segmentový záklenek zachovává otisky bednění. Práh portálu byl odhalen na úrovni 199,86, tj. 44 cm pod dnešní betonovou podlahou sklepa.

Po odstranění zazdívky za portálkem se pod dnešní Vodičkovou ulicí ukázala stratigrafie terénu. Na spodní horizont ordovické břidly, do které je stavba založena (kóta 199,30–40), nasedá silná vrstva zvětralé rozpadlé břidly. Tato vrstva je archeologicky sterilní, je nutno ji pokládat za rostlý terén. Dosahuje zhruba úrovně 201,18, na ní leží vrstva malty, hlíny a stavební sutě.

Funkci odkrytého portálku autoři výzkumu jednoznačně neinterpretují. Protože portálek má ostění profilované směrem dovnitř, nepředpokládají, že by byl přístupem do sklepa z ulice. Uvažují spíše o tom, že záměr, který vedl k jeho vybudování, nebyl v další fázi dořešen, tedy vlastně o jakési změně plánu. Za současného stavu výzkumu nelze o něm rozhodnout s definitivní platností. Bylo by žádoucí položit ve Vodičkově ulici v těchto místech sondu.

Předvedené nálezy tvoří pouze menší část z těch, které byly během archeologického průzkumu Novoměstské radnice objeveny. Přesto je možné na jejich základě alespoň částečně odpovědět na otázky, zmiňované v úvodu.

Podařilo se prokázat, že v hmotě dnešní stavby jsou ukryty poměrně značné pozůstatky z doby před velkou výstavbou radnice na počátku 15. století. Rovněž k otázce pozdějších přestaveb přinesl výzkum četné důkazy a podněty.

Už v této fázi zpracovávání výsledků výzkumu je jasné, že místo nebylo před založením Nového Města osídleno. Žádné nepochybné předlokační nálezy jsme ani v sekundárních polohách nezjistili.

Celkovou dispozici a funkci nalezených objektů bude nutné řešit položením dalších sond, ale především konfrontací s výsledky stavebně historického průzkumu, který se na radnici již delší dobu provádí.

Bohužel spolupráce obou disciplín není stále ještě na žádoucí úrovni a projevuje se většinou (tak jako v případě Novoměstské radnice) pouze konzultacemi v průběhu nezávisle na sobě vedených výzkumů. Předem zvolený společný program, jednotný a současný postup jak archeologického tak stavebně historického průzkumu, jednotně zpracovávaná dokumentace výzkumných prací i společná publikace alespoň základních výsledků nejsou stále ještě samozřejmostí.

Lze si přát, aby společným zpracováním a konečnou publikací výsledků jak stavebně historického, tak archeologického průzkumu Novoměstské radnice byl učiněn jeden z prvních kroků na cestě k tomuto cíli.

Poznámky

- 1 Menší výzkumy Novoměstské radnice prováděli v roce 1974 Marie Šírová, v roce 1969 Karla Kotíková a Hubert Ječný a předtím i Vladimír Píša a Helena Olmerová. V článku využívám některých poznatků z výzkumů prováděných v letech 1969 a 1974.
- 2 Zpracoval je naposledy Karel Kibic, viz Kibic, K.: Novoměstská radnice v Praze, její stavební vývoj a problémy rehabilitace, Staletá Praha II, 1963, s. 198–224. Zde uvedeny základní údaje o stavební historii objektu i základní literatura.
- 3 Podle datování M. Šírové, která tento nález učinila.
- 4 Tuto důležitou skutečnost zjistila při svém výzkumu M. Šírová, které děkuji za poskytnutí dokumentace.
- 5 Například Lorenc, V.: Nové Město pražské, Praha 1973, s. 157n.
- 6 Kibic, K.: l. c., s. 211n.
- 7 Přesnějšimu určení brání jak malé množství nálezů, tak i současný stav znalostí o keramice 14. století.
- 8 Na ostatních místech byla buď překryta, nebo zničena základy severní obvodové zdi mázhausu.
- 9 H. Ječnému jsem zavázán za poskytnuté materiály z výzkumu k publikaci.